

## ПОТВОРНЕ ТА ЙОГО ФОРМИ В ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ У. БЛЕЙКА

Яна ДУБЕНЧУК (Дніпропетровськ, Україна)

*У статті розглянуто особливості поетичного світу У. Блейка, визначено потворне як одна з характерних рис поетичного світобачення поета, виявлені форми потворного у його поетичній картині світу.*

*The peculiarities of W.Blake's poetic world are investigated in this paper; the ugliness as one of the most characteristic features of poet's world vision is determined; the forms of the ugliness realized in his picture of the world are distinguished.*

Картина світу художнього твору розуміється як проекція основних загальнолюдських категорій, але у своїй особистісній інтерпретації. В авторській картині світу відбивається реальність, яка пройшла крізь призму творчої думки, що О.О. Потєбня у своїх роботах сформулював як тричленний зв'язок «дійсність» – «поетична думка» – «художній твір». Це визначення дає можливість розглядати конкретні співвідношення й відмінності між «звичайною» і «художньою» дійсністю в поетичній картині світу будь-якого письменника [7: 43]. Отже під картиною світу в художньому творі розуміють «відображення» реальної дійсності в інтерпретації письменником світу. Художні картини світу відрізняються залежно від літературних течій, напрямів і жанрів і можуть бути поетичними [1; 3], трагедійними [6] і т.п. Особливе місце серед художніх картин світу належить *поетичній картині світу*, у якій засобами мистецтва слова виражається характер художнього мислення автора, його особиста інтерпретація світу, його ідеологія й бачення речей і подій, відбивається національне світосприйняття.

Мета цієї статті – дослідити особливості поетичної картини світу У. Блейка, зокрема зображення потворного у різних його проявах. Досягнення цієї мети окреслює такі завдання: 1) обґрунтувати поняття поетичної картини світу; 2) визначити характерні риси поетичної картини світу У. Блейка; 3) надати тлумачення потворного та розглянути його форми у поетичній картині світу У. Блейка. Матеріалом дослідження є лірика У. Блейка.

Поетична картина світу (далі ПКС) є елементом художньої (поетичної) свідомості. ПКС як «система змістів, образів і уявлень, що сформувалися у свідомості автора й читача за допомогою одиниць формальної, змістової, функціональної, культурної, естетичної й духовної семантики поетичного тексту» [5: 123], відбивається в текстах, створених автором, і є важливої складової концептуальної картини світу. ПКС художнього твору уявляється як: 1) «вторинна, опосередкована картина світу, причому вона опосередкована двічі – мовою й індивідуально-авторською картиною світу» [7: 8]; 2) здійснювана за законами мистецтва концептуалізація й категоризація світовідчуття творця. ПКС пов'язана з образними уявленнями, вона вербалізується через вторинну й непрямую номінацію (метафору, фразеологізми, паремії), сполучає в собі універсальні й ідіоетнічні узагальнення дійсності, реальні й ментальні (можливі) світи [6: 201]. ПКС автора, втілена в тексті через художні образи (образ-символ, слово-образ), представляє процес збагнення світу в художньо-образній формі [7: 25].

Поетична картина світу У. Блейка – представника раннього романтизму – розглядається як «зображення двох протилежних станів людської душі» [2: 10]. В основі його поетичного світобачення лежить *міф*, що охоплює всю історію людства, *поетична філософія й міфологія*. Поетичний світ Блейка характеризується: 1) зв'язком із просвітницькою літературою, яка виражається у затвердженні права людини на щастя, визнанні ідеального й матеріального рівноправними й нерозрізненими життєвими основами; 2) містицизмом і фантастикою; 3) біблійними мотивами; 4) гуманізмом, який заснований на симпатіях до Французької революції; 5) філософських узагальненнях; 6) символізмом; 7) трагічною розбіжністю ідеального й реального [2:11].

Основними лейтмотивами поезії У. Блейка є: трагічне становище народу; порочний світ соціальної ієрархії й церковної неправди; каліцтво й вульгарність буржуазного устрою; розлад між ідеалом і дійсністю; вороже ставлення до промислового перевороту й до

капіталістичної економіки; протиставлення особистості героя з його світом сильних почуттів і ідеальних поривів убогій і ворожій навколишній дійсності.

Творчий метод У. Блейка характеризується тяжінням до зображення виняткових характеристик і обставин, до вираження суб'єктивного світу людських почуттів і фантазії, до ідеалів, найчастіше неясних [2: 25]. Лірика поета буває жорстокими сценами, злочинами, убивствами. Обстановка дій характеризується підкреслено похмурих колоритом, розрахованим на зовнішній штучний ефект. Антихудожня нарочитість цього «чорного» колориту доходить майже до комічних ефектів, настільки неймовірними є демонічні страсті персонажів, настільки штучними є обставини, у яких вони виникають. Отже зображення світу у похмурих, темних тонах, випинання й навмисне згущення потворного у змалюванні життя є характерною рисою поетичного світобачення У.Блейка.

«Потворне» як одна з основних естетичних категорій досить широко обговорювалося у філософському аспекті, починаючи з античності й до наших днів (Платон, Аристотель, Сократ, І.Кант, Гегель, Ф.Шиллер). **Потворне** – антипод, протилежність прекрасного, який позначає щось відразливе, викликає невдоволення внаслідок дисгармонійності, нерозмірності, непорядкованості й відображає неможливість або відсутність досконалості. У потворному поєднуються каліцтво й зло, які виступають в почуттєвій наочності [4: 301 - 305].

З одного боку потворне вказує на ту контрпродуктивну сферу безформного, яка відповідає розпаду форми, вгасанню буття й життя, сходженню духовного потенціалу в ніщо, неможливість духовної досконалості, становить контраст стосовно позитивного ідеалу; але з іншого боку воно містить у собі сховану вимогу або бажання відродження цього ідеалу. Тому необхідно відрізнити потворне від виродливого, хоча у формі виродливого потворне присутнє у комічному (наприклад, у карикатурі). У формі жахливого воно протистоїть позитивним цінностям у піднесеному або трагічному. Як і трагічне, потворне сприймається як втілення зла, але на відміну від трагічного загибель цього зла уявляється заслуженою карою. Це говорить про те, що потворне тісно пов'язане з іншими естетичними категоріями.

У певні історичні періоди вчені по-різному трактували поняття «потворне». У 1853 р. К.Розенкранц сформулював естетику потворного як опозицію, стимульовану речами прямо протилежними поняттю прекрасного. «Гротеск, карикатура, сатанинський жах прекрасні як комедія, яка визначається деформацією гумору» [4: 45]. Він розробив детальну класифікацію потворного: *потворне в природі, духовне потворне, потворне в мистецтві* й в окремих видах мистецтва (найсильніше виражене в поезії). Він виділяє три основні види потворного з їхніми підвидами: *безформність* (аморфність, асиметрія, дисгармонія); *неправильність, або помилковість* (взагалі, у стилі, в окремих видах мистецтва) і, як «генетична основа» будь-якого потворного, *дефігурація, або каліцтво*, яке теж має в К.Розенкранца свої підвиди [4: 47].

Як свідчить з трактату одного безіменного грецького автора 5 ст. до н.е., виявити форми потворного є дуже важким завданням: «...Якби хто-небудь наказав людям знести в одне місце все потворне, що вважається їм таким, і знову з цієї купи побрати прекрасне, що кожний визнає, то нічого не залишилося б, тому що всі люди вважають по-різному» [4: 54]. У цій статті ми розглядаємо потворне у поетичній картині світу У.Блейка у таких формах.

**Жахливе** – те що наводить жах, зовнішній прояв ситуації й дії, наприклад, у ліричному вірші *The French Revolution* («Французская Революция») *жахливе* змальовується шляхом прямої номінації за допомогою слів *dreadful, horrible, terrible, fear: In its terrible towers the Governor stood, in dark fogs list'ning the horror* («Страж и Правитель во мгле наблюдают, страшась, нарастающий ужас») [2: 404-405]. А також шляхом ситуативної номінації, тобто опису ситуації, що наводить жах: *his den was short / And narrow as a grave dug for a child, with spiders' webs wove, and with slime / Of ancient horrors cover'd, for snakes and scorpions are his companions; harmless they breathe / His sorrowful breath* («Камера, где в хлад ночной и в дневную жару слизь давнишнего страха // Считывал он со стены в письменах паутины – сосед скорпионов, // Змей и червей, равнодушно вдыхавших мученьем загаженный воздух») [2: 406-407 ].

**Виродливе** – фізичний недолік, характеристика внутрішнього або зовнішнього стану, наприклад, у ліричному вірші *The French Revolution* («Французская Революция») *виродливе* змальовується у ситуації: *His feet and hands cut off, and his eyes blinded; round his middle a chain and a band Fasten'd into the wall* («отсекли ему руки и ноги, палачом ослепленный, сковали цепью, ниспущенной сверху») [2: 406-407].

**Огидне** – стосовно вчинків, ганебний, підлий, наприклад: *And snake, and damp toad on the kingly foot crawl, or croak / on the awful knee, Shedding their slime; in folds of the robe the crown'd adder / builds and hisses From stony brows* («Тритони, и жабы, и змеи возились / Возле державных колен и сквозь пальцы державной ноги подползали, / Ближе к державной гадюке, забравшейся в мантию, дабы оттуда / С каменным взором шипеть») [2: 438-439].

**Відразливе** – те, що відштовхує своїм поганим виглядом; дуже неприємний, огидний, наприклад: *In the tower named Bloody, a skeleton yellow remained in its chains / on its couch Of stone, once a man who refus'd to sign papers of abhorrence; / the eternal worm Crept in the skeleton* («В Башне по имени Зверство скелет, отягченній цепями, простерся, / Дожелта выгрызен Вечным Червем за отказ оправдать преступлень») [2: 406-407].

**Похмуре** – те, що створює враження непривітності, викликає гнітючий настрій темнотою, тьмяними кольорами, відсутністю світла й т. ін., наприклад, в ліричному вірші *The French Revolution* («Французская Революция»): *Darkness of old times* around them («темень первовремен»); *dark fogs list'ning the horror* («во мгле наблюдают, страшась, нарастающий ужас») [2: 404-405].

Для англійської мови, що відбиває культуру й суспільну свідомість, взагалі характерне традиційне співвіднесення чорного кольору із чимсь поганим. Тому номінативні групи з прикметником *black* мають негативні конотації. Дійсно, *black sheep* «чорна вівця», *black market* «чорний ринок», *blackmail* «шантаж», *Black Gehenna* «чорна геєна», *black soul* «чорна душа» – у всіх цих випадках *black* асоціюється зі злом; до того ж це колір жалоби, колір смерті: *black dress* «чорне сукня», *black armband* «чорна нарукавна пов'язка».

У поетичному змалюванні світу У.Блейком потворне має зовнішній і внутрішній прояви. **Зовнішній** прояв потворного – змалювання гниття, хвороби, розпаду, наприклад у ліричному вірші *The French Revolution* («Французская Революция»): *In his soul stood the purple plague...* («кровавой чумою охвачен»); *In his soul was the serpent coil'd round in his heart* («змий в душу заполз и запрятался в сердце») [2: 404-405]; *Forty men, each conversing with woes in the infinite shadows of his soul, / Like our ancient fathers in regions of twilight, walk, gathering round the King* («Сорок мужей, заточенных печалью в темницу души королевской, / Как праотцы наши – в сумерках вечных, обстали больного владыку») [2: 416-417].

**Внутрішній** прояв потворного – це зображення морального розпаду людини, її моральної деградації, наприклад, у ліричному вірші *The Little Vagabond* («Бродяжка»): *the Church is cold, / But the Ale-house is healthy and pleasant and warm / Such usage in Heaven will never do well* («В церкви и холод и мрак. / Куда веселей придорожный кабак. / К тому же ты знаешь повадку мою – / Такому бродяжке не место в раю»); *But if at the Church they would give us some ale, / And a pleasant fire our souls to regale, / We'd sing and we'd pray all the livelong day* («Вот ежели в церкви дадут нам винца / Да пламенем жарким согреют сердца, / Я буду молиться весь день и всю ночь») [2: 182-183].

У результаті аналізу ліричних творів У. Блейка виявлено форми потворного (жахливе, виродливе, огидне, відразливе, похмуре), які реалізуються шляхом прямої номінації (за допомогою прикметників, мовленнєвих образів) або ситуативної номінації (тобто змалюванням ситуації, яка є потворною). Взагалі поетичний світ письменника виглядає у похмурих, сумних, гнітючих тонах, інколи навіть жахливими та відразливими можуть здаватися його вірші. В ліриці У. Блейка втілилися філософські й художні тенденції переходу від епохи Просвітництва до романтизму, у його творах бунтарські настрої сполучаються з релігійно-містичною романтикою, схильністю до символіки, тяжінням до складних образів і міфології.

Щодо перспектив подальших розробок у цьому напрямку, вважаємо за доцільне провести аналіз мовних засобів, які використовує мовна особистість певної етнокультурної

спільноти для вербалізація естетичних концептів у поетичному тексті, тобто виявити характер наповнення концептів залежно від лінгвокультурних парадигм.

#### БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая картина мира и ее отражение в языковом знаке // Художественный текст и языковая личность: Мат-лы 4 Всероссийск. научн. конф. (27-28 октября 2005 г.). – Томск: Изд-во ЦНТИ, 2005. – С. 67-68.
2. Блейк У. Избранные стихи. – М.: Прогресс, 1982. – 558 с.
3. Болотнова Н.С. Поэтическая картина мира и ее изучение в коммуникативной стилистике текста // Сибирский филологический журнал. – 2003. – №3-4. – С. 198–207.
4. Бычков В.В. Эстетика: Учебник. – М: Гардарики, 2006. – 336 с.
5. Маслова В.А. «Языковая картина мира» и «поэтическая картина мира» и их роль в межкультурной коммуникации // Уч. зап. Таврического нац. ун-та. Серия Филологические науки. – 2004. – Т. 17(56). – С. 121–127.
6. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
7. Художественный текст и языковая личность: Мат-лы 4 Всероссийск. научн. конф. (27-28 октября 2005 г.). – Томск, 2005. – 160 с.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**Яна Дубенчук** – аспірант кафедри англійської філології Донецького національного університету, викладач кафедри іноземних мов Національного Грничого університету, Дніпропетровськ.

*Наукові інтереси:* стилістика англійського поетичного тексту, лінгвоконцептологія

## **АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ДРУЖБА” В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГЕРМАНА ГЕССЕ**

**Жанетта ДЯГІЛЄВА (Київ, Україна)**

*У статті прокоментовано різні погляди на поняття “картина світу”, визначено риси німецької літератури початку ХХ століття. Водночас виділено особливості художнього світу Германа Гессе, з’ясовано місце концепту “дружба” в авторській картині світу шляхом аналізу лексичних одиниць із значенням “дружба” в творах письменника.*

*Different sights at the concept “picture of the world” are commented, features of the German literature of the beginning of XX century are determined in the article. At the same time features of the art world of Herman Hesse are allocated, the place of the concept “friendship” in an author’s picture of the world is found out by the analysis of lexical units with the meaning “friendship” in the texts of the writer.*

Роль мови у формуванні картини світу в свідомості людини розглядається як актуальна проблема сучасного мовознавства. Акцент у вирішенні проблеми ставиться на тому, що мова виступає формою осягнення світу, а не формою окремого світу, хоч у мові й відображається творча пізнавальна діяльність людини. Вторинна форма використання мови, тобто форма, яка втілює світогляд людини в текстах, не розглядається як виключно суб’єктивне явище, оскільки пізнавальна діяльність людини базується на загальних матеріальних закономірностях, які забезпечують відповідність об’єктивного й суб’єктивного світів [9: 56]. Існує і протилежний погляд на вирішення проблеми взаємодії мови і картини світу, коли стверджується, що в триєдності “світ – модель світу – мовна система”, мова не просто відтворює буття, а завдяки мисленневим операціям породжує власну дійсність, дану безпосередньо [11: 147; 14: 101]. Досліджуючи вторинну моделюючу систему, тобто художній світ автора, не можемо не погодитися, що завдяки мисленню й мові творця вибудовується його власна дійсність, проте вона аж ніяк не відокремлюється від об’єктивного світу.

Картина світу, яка закладена в семантичну систему мови, є продуктом пізнавальної діяльності людини, що змушує розглядати семантику мови як у синхронному, так і діахронному плані, тільки у взаємозв’язку всіх пізнавальних актів. Будь-яка інтерпретація окремих мовних явищ, узятих ізольовано, може бути адекватною лише із врахуванням знань про дійсні ситуації, набутих людиною на основі як свого індивідуального, так і суспільного досвіду [9: 57].

Якщо поставити за мету максимально наблизитися до тексту й не просто відкрити завісу над його семантичною структурою, але й отримати більш адекватне уявлення про його значення, тоді потрібно інтерпретувати текст на тлі того фрагменту культури, до якого даний текст належить. Твори Германа Гессе відсилають нас до простору західноєвропейської